

Maatschappelijk werk en reclasseringswerk

Professionele missies

Op 28 januari 2011 vond het congres 'Het vakmanschap van de reclasseringswerker' plaats aan de Hogeschool Utrecht. In dit artikel, gebaseerd op de gelijknamige bundel, analyseert Ed de Jonge de missies van maatschappelijk werk en reclasseringswerk als het fundament van deze professionele praktijken.

door Ed de Jonge

In het *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* worden twee visies op professionaliteit onderscheiden: de kenmerkbenadering en de brede professionaliseringsbenadering. Volgens de kenmerkbenadering onderscheiden professies zich van andere beroepen door specifieke kenmerken zoals een beroepscode en een beroepsorganisatie. Nadeel van deze visie is dat letterlijk alle beroepen kunnen professionaliseren door zulke kenmerken te verwerven: ambtenaren, managers en, als we de berichtgeving in de media letterlijk mogen nemen, zelfs criminelen.

De brede benadering legt daarentegen de nadruk op integratie van drie perspectieven: objectieve waarheid, morele juistheid en persoonlijke oprechtheid. Deze visie biedt houvast voor professioneel handelen, maar onduidelijk blijft hoe de perspectieven zich tot elkaar verhouden en waarom ze niet ook voor andere beroepen van belang zijn.

Ideaaltypisch

Freidson (2001) benadrukt dat onduidelijkheden over professionaliteit alleen kunnen worden opgelost door een ideaaltypische benadering. Dat houdt in dat een model van een beroep wordt geconstrueerd dat 100 procent professioneel is. Zo'n beroep zal in werkelijkheid nooit bestaan, maar het model kan wel worden gebruikt als maatstaf om te bepalen in hoeverre een bestaand beroep professioneel is. Bij de constructie van zo'n model kunnen we ons laten inspireren door de klassieke professies – arts, rechter, geestelijke – echter zonder ons door hun beperkingen te laten afremmen.

Een opvallende overeenkomst van deze professies is dat een specifieke humanitaire waarde centraal staat die is verbonden met een afgebakend levensdomein: fysieke gezondheid bij de arts, sociale rechtvaardigheid bij de rechter, en religieuze verlossing bij de geestelijke. Bovendien richten deze professies zich op complexe problemen; eenvoudige kwesties kunnen mensen immers zelf oplossen. Professies bezitten dus een morele kern,

de professionele missie: het realiseren van een specifieke humanitaire waarde binnen een afgebakend levensdomein onder complexe omstandigheden (De Jonge, 2011).

Morele dilemma's

Dit betekent dat professies de enige beroepen zijn met een morele beroepsidentiteit. De professionele missie is de humanitaire kern waar omheen het beroep zich uitkristalliseert: problematiek, expertise, beroepsvereniging, etc. Alleen professionals kennen verantwoordelijkheden die voortvloeien uit hun beroep en haar missie, naast de verantwoordelijkheden die bijvoorbeeld samenhangen met functieprofiel, organisatiebeleid of overheidsregulering. Ambachtelijk vakwerk is bijvoorbeeld niet gebaseerd op het realiseren van abstracte waarden maar op het beheersen van concrete materialen zoals hout, metaal, wol, steen. Een timmerman zal dan ook nooit worden geconfronteerd met morele dilemma's die samenhangen met zijn beroepsidentiteit; hij kan zich aan netelige situaties onttrekken zonder dat dit zijn vakmanschap aantast. Een arts daarentegen kan in een situatie terecht komen waarin zij bijvoorbeeld zal moeten kiezen tussen het leven van een zwangere vrouw of haar ongeboren kind.

Maatschappelijk werk

In de hierboven geschetste benadering valt of staat de professionaliteit van een beroep met de aanwezigheid van een professionele missie. Wanneer zo'n morele missie ontbreekt, dan kan een beroep wel kenmerken van een professie verwerven, maar zal het nooit een professie worden. Maatschappelijk werk bezit volgens het beroepsprofiel en de beroepscode een missie: 'het optimaal tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met diens sociale omgeving'. Het beroep is in de kern dus een professie. Bij de missie van het maatschappelijk werk kunnen weliswaar kanttekeningen worden geplaatst, maar deze vormen geen bedreiging voor de professionele identiteit van het werk.

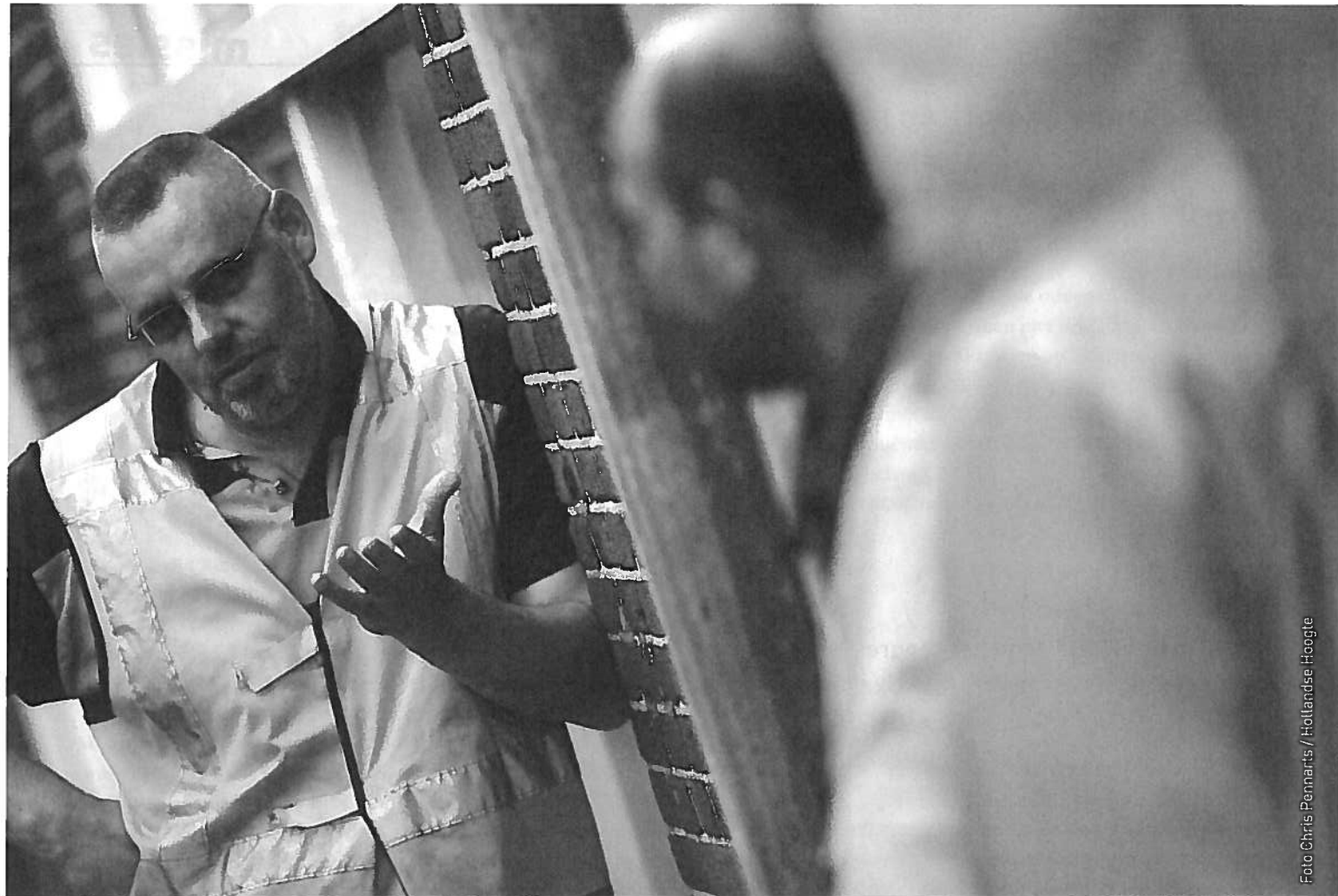

Foto Chris Pennants / Hollandse Hoogte

De missie van maatschappelijk werk bezit onmiskenbaar een humanitaire kern, maar een waarde in de strikte zin van het woord ontbreekt. Een waarde is namelijk één abstract begrip dat een ideaal verwoordt (De Jonge 1995), terwijl het 'tot zijn recht komen' eerder een omschrijving van of een verwijzing naar een waarde lijkt. In het beroepsprofiel duiken wel vele waarden op, echter zonder dat de samenhang met de missie wordt verhelderd: participatie, integratie, emancipatie, empowerment, zelfstandigheid, autonomie, zelfsturing, zelfregulering, zelfredzaamheid, levenskwaliteit, welzijn, zorg, presentie, aandacht. Dit maakt de humanitaire kern van maatschappelijk werk enigszins diffuus.

Grenzen overschrijden

Toch is de kloof tussen maatschappelijk werk en de klassieke professies niet zo groot. In het voorgaande is de professionele kern van de medische professie namelijk op ideaaltypische wijze bepaald als fysieke gezondheid, terwijl gezondheid bijvoorbeeld door de wereldgezondheidsorganisatie (WHO) gedefinieerd wordt als een toestand van algeheel fysiek, mentaal en sociaal welbevinden. Aan deze omschrijving kan niet eens meer worden afgelezen dat het om de medische professie gaat; het is een doelstelling die ook door maatschappelijk werkers onderschreven zou kunnen worden. Professions hebben juist door hun humanitaire basis de neiging de grenzen van de eigen missie te overschrijden. Dat is bij maatschappelijk werk niet anders dan bij andere professies.

Verder laat de missie van maatschappelijk werk zich niet afbakenen tot een specifiek levensdomein. Karakteristiek voor maatschappelijk werk is immers juist de verwevenheid van de problematiek in meerdere leefsfereën, met name op materieel,

psychisch, sociaal en maatschappelijk vlak. Precies hierin is echter de complexiteit van maatschappelijk werk gelegen.

Veiligheid

Het *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* benadrukt dat het mandaat tot het uitvoeren van maatschappelijk werk niet wordt verleend aan maatschappelijk werkers als individuele professionals maar aan instellingen voor maatschappelijk werk. Deze institutionalisering van de missie is kenmerkend voor moderne professies. Ze hangt samen met de opkomst van organisaties in de samenleving en met de ontwikkeling van de verzorgingsstaat.

Ook de missie van de reclassering is institutioneel verankerd. In Nederland zijn drie organisaties op dit vlak actief, elk met een eigen missie (Groen, 2010). In de missie van Reclassering Nederland (RN) staat: 'Actief bijdragen aan de veiligheid van de samenleving door het voorkomen van criminaliteit en het terugdringen van recidive.' RN richt zich dus op het niveau van de samenleving en stelt daarbij veiligheid als maatschappelijke waarde centraal.

Het negatieve beperken

De missie van Leger der Heils Jeugdzorg & Reclassering (LJ&R) luidt onder meer: 'LJ&R werkt vanuit het christelijk perspectief dat ieder mens telt en stelt de cliënt centraal in de totaalaanpak die ze biedt. [...] We werken vooral vanuit een dwang en drang kader met de doelstelling de cliënt weer op weg te helpen naar een plaats binnen de samenleving.' Terwijl RN de samenleving centraal stelt, richt LJ&R zich dus expliciet op het niveau van het individu. De missie van LJ&R thematiseert weliswaar ook de

samenleving, maar daarbij gaat het om de positie van het individu. En terwijl RN zijn focus richt op veiligheid, staat bij LJ&R de individuele menselijke waardigheid centraal.

De missie van de Stichting Verslavingsreclassering GGZ-Nederland (SVG) stelt: 'De SVG beperkt de individuele en maatschappelijke schade die voortkomt uit delicten die samenhangen met het gebruik van verslavende middelen.' De missie van SVG omvat zowel het individuele als het maatschappelijke domein. Deze domeinen worden echter niet verbonden met een positieve waarde waarin wordt uitgedrukt welk ideaal wordt nagestreefd, zoals RN en LJ&R doen. De nadruk ligt op het voorkómen van iets negatiefs, namelijk schade beperken. In het Engels klinkt dat serieuzer: *damage control*. De missie van SVG lijkt dus vooral uit te drukken dat waar niet iets positiefs tot stand kan worden gebracht, in elk geval het negatieve moet worden beperkt.

Spanningsveld

Wie niets van reclassering weet, kan op grond van deze missies vermoeden dat de drie organisaties het werkteerterrein netjes hebben verdeeld: RN richt zich op het bevorderen van de maatschappelijke veiligheid, LJ&R verwerkelijkt de individuele waardigheid en SVG beperkt de individuele en maatschappelijke schade. De drie missies geven echter in hun onderlinge overeenkomsten en verschillen een beschrijving van het spanningsveld waarin alle reclasseringswerkers zich bevinden, ongeacht de organisaties waaraan zij verbonden zijn. Dat is in elk geval de krachtige indruk die ik heb door contacten met reclasseringswerkers.

De professionele missie van de reclassering als zodanig is dus niet primair het realiseren van één humanitaire waarde maar vooral de balanceerkunst tussen twee humanitaire waarden: individuele waardigheid en maatschappelijke veiligheid. En beide waarden bezitten twee dimensies: het bevorderen van het positieve en het voorkómen van het negatieve. En dat is nog een stuk ingewikkelder dan het realiseren van een ideaaltypische missie. Het realiseren van maatschappelijke veiligheid wordt immers gemakkelijker wanneer geen rekening hoeft te worden gehouden met de individuele waardigheid. En de individuele waardigheid van de cliënt kan eenvoudiger worden gerespecteerd wanneer de maatschappelijke veiligheid wordt veronachtzaamd. Juist het vinden van een optimale balans tussen beide waarden is de missie van de reclassering.

Hardlopen

Deze balanceerkunst in een spanningsveld is overigens kenmerkend voor alle sociale professionals. Ook in de missie van maatschappelijk werk zien we een spanning tussen individuele autonomie (ontplooiing) en sociale inbedding (integratie), enigszins vergelijkbaar met de spanning tussen individuele vrijheid en sociale gelijkheid in het recht. Wel moet ik hierbij benadrukken dat dit spanningsveld binnen een gedwongen kader bij wijze van spreken op de spits wordt gedreven.

Zo'n spanningsveld kan nooit volledig worden opgeheven, maar houvast biedt wel dat meerdere waarden door eenzelfde doel of activiteit kunnen worden nagestreefd. Hardlopen kan bijvoorbeeld dienstbaar zijn aan gezondheid (fysieke conditie), welzijn (dagritme), schoonheid (een strakker lijf) en integratie (gezamenlijke activiteit). De spanning binnen de reclassering tussen de humanitaire waarden 'individuele waardigheid' en 'maatschappelijke veiligheid' wordt enigszins getemperd door het streven naar vermindering van recidive.

Idealisme en pragmatisme

Recidivevermindering bevordert uiteraard de veiligheid in de samenleving maar kan tevens worden gezien als een cruciaal onderdeel van een menswaardiger bestaan, althans wanneer we veronderstellen dat een criminele carrière niet een levensloop is waarin mensen optimaal tot hun recht komen. De focus op recidivevermindering kan dus ook worden gebruikt om het spanningsveld tussen individuele waardigheid en maatschappelijke veiligheid enigszins te verminderen. Recidivevermindering is in deze interpretatie dus een humanitaire doelstelling van een iets lager abstractieniveau dan de individuele waardigheid en de maatschappelijke veiligheid, een doelstelling die de balans tussen deze abstractere waarden weet te optimaliseren. Zo'n benadering is een mix van idealisme en pragmatisme, tussen wat wenselijk en wat haalbaar is, en ook dat is kenmerkend voor professionaliteit. Professionaliteit is pragmatische humaniteit. ◀

Ed de Jonge is werkzaam binnen het Kenniscentrum voor Sociale Innovatie van de Hogeschool Utrecht op het terrein van praktijkonderzoek en onderwijsontwikkeling. Informatie en contact: www.professionaliteit.nu.

Bronnen

- Bosker, J., E. de Jonge & A. Menger [red.] (2011), *Het vakmanschap van de reclasseringswerker*. Congresbundel. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Freidson, E. (2001), *Professionalism: The Third Logic*. Cambridge: Polity Press.
- Groen, M. (2010), 'Reclassering'. In: H. Jongman & M. Groen [red.], *Maatschappelijk werk in uitvoering. Kijk op de praktijk*, Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, pp. 167-202.
- Jonge, E. de (1995), *Ethiek voor maatschappelijk werkers: Een methodische aanpak van morele dilemma's*. Bussum: Coutinho.
- Jonge, E. de (2011), *Professionaliteit. Een model van kern en context*. Deventer: Professionaliteit.nu.